

Historier som sällan berättats

Strömstads Tidning / Norra Bohuslän 12 nov 2016 [Enkel vy](#)

Författare: MARITA ADAMSSON

Nu är det dags att berätta. Det har många romer tänkt som intill nu valt tystnad kring andra världskrigets förintelse av romer, Porajmos.

Redaktör för boken är journalisten Monica Hirsch, som genom sin egen judiska bakgrund kunnat knyta an till erfarenheterna av skräck, hunger, flykt och obegriplig ondska i nazisternas förföljelser.

HON HAR MÖTT romer kring svenska köksbord och deras minnen har fogat nya trådar i **den** väv av berättelser som redan finns om andra världskrigets grymheter. Just romernas tråd har varit nästan osynlig i **den** väven. Ingen rom kallades till exempel att vittna i Nürnbergrättegångarna efter kriget, skriver Ian Hanock, chef för The Romani Archives and Documentation Centre vid Texas Universitet i Austin, i inledningen.

Många har valt tystnad för att skona barn och barnbarn, många är dessutom tysta om sitt romska ursprung därför att de är rädda för nya förföljelser. Men nu berättar de. Gör de det inte, faller allt i glömska. Gör de det, kan berättelserna vara ett vaccin mot framtida ondska, skriver Ingrid Schiöler, som för bland annat Röda Korset under många år arbetat med romer i Sverige och utomlands.

SÅ HAR DET kommit sig att Monica Hirsch tillsammans med fotografen Maja Kristin Nylander fått förtroendet att höra bland andra Rozalia Milanson, som sjöng och dansade för tyska soldater för att få mat till sina syskon, sedan andra tyskar gripit hennes mor och far. De har fått lyssna till Wicia Mutto, som tillsammans med andra romska barn i åtta-nio-årsåldern var i skogen nära Tarnow i södra Polen för att samla ved när tyskarna anföll. Barnen gömde sig, men när de kom tillbaka till lägret var alla andra försvunna. Än i dag vet inte Wicia Mutto vad som hände.

De har lyssnat till historia efter historia om familjer på flykt, om släktingar som förlorar kontakten, om familjer som gasats i koncentrationsläger. Mellan 70 och 75 procent av alla Europas romer dog under andra världskriget.

DANUTA BALHEDS FAMILJ splittrades också, men här finns en lycklig berättelse om återförening, till sist. "Jag tror det är därför vi har så starka band i vår familj", säger hennes barnbarn Izabella till intervjuarna i Bergsjön i Göteborg.

De enskilda berättelserna i Det tysta arvet bryts av faktarutor som ger bakgrunden av raslagar, deportationer och koncentrationsläger, överskådligt, sobert och respektfull som komplement till de starka livsödena.

Slående är likheterna med hur dagens flyktingar söker sig vidare, land för land, försök efter försök, efter tips från bekanta eller obekanta. Slående är också hur tryggare samhällen höll människor i behov av skydd och bättre villkor ifrån sig. Romsk invandring till Sverige var förbjuden mellan 1914 och 1954, en tidsperiod som alltså omfattar två världskrig på europeisk mark.

MEN SLÅENDE ÄR också likheterna mellan medmännisklighet nu och då. Wicia Mutto blir tillsammans med sina romska barndomsvänner omhändertagen av polska familjer och det finns skildringar av snälla fångvaktare i koncentrationsläger som gjorde vad de kunde för att skydda fångarna. Krigshistorierna brukar visa hur vanliga hederliga människor under vissa omständigheter kan komma att begå brutala övergrepp, men de visar också hur vanliga empatiska människor får mod att sätta sig upp mot överheter som kräver omänsklighet av dem. Bland annat därför tror jag att böcker som **den** här kan tjäna som vaccin mot ondska. Vi behöver komma ihåg att vi är människor. Allihopa.

"Barnen behöver få det bästa. När jag blir vuxen ska jag bli journalist och informera, säger Alisya Farmulson, född i Stockholm 2006 till Monica Hirsch, som intervjuar hennes farfar och farmor, med polsk och rumänska bakgrund.

BAGIR KWIEK FRÅN Göteborg återknyter till krigshistorien när han inleder **den** lilla antologin **Den ohörda historien**, utgiven av Författarcentrum Väst. Han reser till Auschwitz och låter släktens historia komma nära, saknaden efter dem som

mördades. Hans berättelse är en av många, men nu handlar det inte bara om kriget utan mera brett om romer och resande i Västra Götaland.

"En länk mellan våra kulturer, mellan det förflutna, nuet och framtiden", hoppas Hedvig van Berlekom i Författarcentrum att boken ska bli. En kunskapshöjande länk om en av Sveriges minoriteter som majoriteten ofta saknar kunskap om, men kanske inte fördomar kring.

Bennie Åkerfeldt har vi i Bohuslän mött åtskilliga gånger, när han varit på berättande teaterturné med grund i sin egen resandebakgrund och sin övertygelse om att det är dags att kasta misstänksamhet åt sidan och låta människors likheter förena dem.

NU MÖTER VI också bland andra Ajten Berlafa från Skopje, som överlevde jordbävningen 1963 och i dag arbetar med språk, utbildning och forskning i International Romani Union. Vi möter Kurt Magnusson, ett av de resandebarn som togs från sina föräldrar och behandlades ofattbart illa på Vidkärrs barnhem.

Så tar sig berättelserna till dagsläget där Georgeta Bacu och hennes familj tigger i Göteborg och bor ett tält i skogen, sedan husbilen konfiskerats av polisen. Men det är trots allt bättre här än Rumänien, säger de. Historien är ny och ändå inte ny, den om att drivas från plats till plats. Det är verkligen dags att berätta.

Fakta: Böckerna

Det tysta arvet

■ Text: Monica Hirsch ■ Foto: Maja Kristin Nylander ■ JIC Media ■ Monica Hirsch har tidigare tillsammans med Bagir Kwiek givit ut en bilderbok med romska sagor, Det var en gång det som inte var.

■ Maja Kristin Nylander har gjort flera reportageresor till Rumäniens romska byar och bland annat ställt ut foton därifrån på Bohusläns museum.

Den ohörda historien. Romska och resandeberättelser

■ Redaktörer: Hedvig van Berlekom och Malin Lindroth ■ Författarcentrum Väst ■ Projekt stött av Västra Götalandsregionen, Göteborgs stad och Kulturrådet OMSLAG. Det tysta arvet, ny bok som berättar vad Europas romer var med om under andra världskriget.

© Strömstads Tidning / Norra Bohuslän eller artikelförfattaren. Utgivare: Kerstin Karlsson. Databasens namn: Kerstin Karlsson / Strömstads Tidning / Norra Bohuslän / retriever-info.com